

**ՍՈՑԻԱԼ-ԳԵՄՈԿՐԱՏԱԿԱՆ ԲԱՆՎՈՐԱԿԱՆ
ՀԱՅ ԿԱԶՄԱԿԵՐՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԱՌԱՋԻՆ
ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ**

Հայկական ավանդական կուսակցություններից հնչականներն առաջինն էին, որ տեսնելով բանվորական շարժման օրավուր աճը, այն դիտեցին, որպես մի նոր ու կարևոր ուժ: Մյուս կողմից ուժեղ էր մտավախությունը նոր գաղափարախոսության հանդեպ, այն պատճառով, որ վերջինս կարող էր բացասական դեր կատարել հայ իրականության մեջ, քանզի կոչ էր անում մղել դասակարգային պայքար:

Ռ. Խանազատի «Նոր գործունեություն» հոդվածում կարդում ենք. «Մեր դատը ռուսական տերության կողմից նկատված է իբրև Ռուսաստանի ներքին դատ: Այս հանգամանքը ավելի կշիռ է ստանում և նրանից, որ ռուսական պետության հպատակ են այսօր երկու միլիոն հայ, որոնց աշխարհագրական դիրքը շարունակությունն է թուրքայ Հայաստանի:

Եվ այսպես հայտնվում է, որ թուրքահայ դատի լուծումը այլև ուղղակի կերպով կապված է այսօր քամ առաջ ռուսական քաղաքականությունից: Այո, մենք գտնում ենք մի նոր գործունեության առաջ: Մենք չենք ուզում հեղափոխական գործունեությունը մանավանդ երկար տատանումից հետո դատապարտել կատարյալ մահվան... թող չկրենք երկյուղ այս նոր ընդարձակ ասպարեզից, որ բացվում են գործի առաջ ներկայումս, ընդլայնվում են հասարակական պարտականությունների սահմանը, բերելով մեկ առջև նոր գործունեություն, իր վսեմ պահանջներով ու բեղմնավոր արդյունքներով»:

1903-1905թթ. հիմնված «Վերածնունդ» և «Ապագա» պարբերականները դրական դեր են կատարում հնչական կուսակցության և ՌՍԴԲԿ մեծեցման գործընթացում:

Փոփոխական եղավ Հ. Յ. դաշնակցության վերաբերմունքը հեղափոխական շարժման նկատմամբ, մասնավորապես սոցիալիզմի տեսության: 1904 թվականին կայացած Հ.Յ. դաշնակցության ընդհանուր ժողովը քննության առնելով Այսրկովկասի քաղաքական իրավիճակը կայացնում է հետևյալ որոշումը. «Ներկայիս դաշնակցությունը իր վրա առնելով ներկայիս կովկասահայ տարրի ինքնապաշտպանության գործը, որոշեց համձնել այդ Կովկասի Պատասխանատու մարմնին, որին և կովկասյան զավառական կոմիտեներին «կհամձնարարեն ի հարկի օգնել համերաշխություն հաստատելու Կովկասի մեջ կռիվ մղող ուրիշ կազմակերպությունների հետ»²:

Չնայած կուսակցական գործիչների ու մոտեցումների տարբերություններին, աստիճանաբար քաղաքական ասպարեզ եկան նոր գաղափարների ու սկզբունքների հետևորդներ, ինչպես բանվորության շրջանում, այնպես էլ մտավորականության շարքերում: Նրանց առաջին համաստեղության մեջ մտան Գևորգ Ղարաջյանը /Մ. Տ. Արկունեյ/, Արշակ Զուրաբյանը /Բոգդան Կնունյանցը/, Միքայել

¹ «Հնչակ», 1903թ., մայիս-հունիս:

² Ս. Յուրիանիսյան, «Դաշնակցությունը և նրա հակառակորդները», Թիֆլիս. 1907թ., էջ 168:

Բագրատյանը, Ստեփան Շահումյանը, Արամայիս Երզնկյանը, Գարեգին Կոզիկյանը /Եսալ Ես/, Մելիք Մելիքյանը: 1903թ. մարքսիզմի կողմն անցան Դովիանեն Բեկնազատ-Յուզբաշյանը, Ղազար Տեր-Ղազարյանը, Սարգիս Տեր-Գասպարյանը /Ս. Կասյան/, Բախշի Իշխանյանը և քաղաքական այլ ուժեր: Այսպիսով, հայ իրականության մեջ ևս ձևավորվեց մարքսիզմի հետևորդների, առաջին կողմերի անդրանիկ խումբը: Առաջին հայ մարքսիստները հիմնականում մնացին ՌՍԴԲԿ - կազմի մեջ, սակայն հանդես եկավ քաղաքական գործիչների մի նոր խմբակցություն, որի անդամները նախկին հայ քաղաքական կուսակցությունների և հիմնականում ԴԶ Դաշնակցության կուսակցության նախկին անդամներն էին, վերջիններս նորովի էին տեսնում պատմական պատկանելիությունը ՌՍԴԲԿ-ը ամբողջապես, թե որոշակի սկզբունքային հարցերում՝ նկատի ունենալով հայ միջավայրի յուրօրինակությունը, սպեցիֆիկությունը: Եվ այսպես, Գևորգ Ղարաբաշյանի, Պողոս Փիլսոյանի, Գարեգին Կոզիկյանի, Տ. Իսախանյանի, Բախշի Իշխանյանի, Ալ. Օատուրյանի /Ալ. Ռուբենի/, Դավիթ Տեր-Ղանիելյանի /Դ. Անանունի/, Սիջայել Բաղդասարյանի ջանքերով հայ իրականության մեջ հիմք դրվեց Սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական հայ կազմակերպությանը: Պատմագիտական գրականության մեջ կազմակերպության ստեղծման վայրը հաճախ նշվել է Ժնևը, սակայն իրականում, հիմնավայրը հանդիսանում է Բաքուն, դա ժամանակին արվել է ապահովության և ցարական ոստիկանության հալածանքներից խուսափելու նպատակով: Սկսած 1904 թվականից կազմակերպության գործունեությունը և նրա օրգան «Սոցիալիստ»-ի հրատարակությունը տեղափոխվում է Ժնև:

1903թ. կազմակերպության հիմնադիրները հրատարակում են նորաստեղծ միության Մանիֆեստը, ուր ասվում էր, որ ստեղծված կազմակերպության հիմնական նպատակը՝ հայ-պրոլետարիատի կազմակերպումն ու դաստիարակումն է, նրա մղած կռիվի ղեկավարումը: Բնականաբար, սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական հայ կազմակերպության հանդես գալը միանշանակ չէր կարող ընկալվել արդեն առկա քաղաքական ուժերի կողմից: Ինչպես արդեն նշվել է, նորաստեղծ կազմակերպության հիմնադիրները, հիմնականում իրենց քաղաքական կուսակցությունների վարած գործունեությունից դժգոհ գործիչներ էին, որ նորաստեղծ կազմակերպության մեջ ձգտում էին կենսագործել իրենց այն նպատակներն ու ձգտումները, որոնց անավարտ էին մնացել նախկինում: Չհասնելով կազմակերպվել ու ամրանալ, նրանք ստիպված էին տրոհվել ու թուլանալ, դառնալ անկազմակերպ: Լավ գիտակցելով տեղի ունեցող պառակտման վտանգավորությունը, նորաստեղծ կազմակերպությունն իր առջև դնում էր նպատակ և իր պարտքն էր համարում «խլել զոհն փոքրիկ մի զունդ հայ բանվորությունից, որը զգալով իր դասակարգային շահագործումը կդառնար առաջապահ մարտիկը իր դասակարգի»: Կազմակերպության Մանիֆեստի այս դրույթը հետագայում դարձավ մի ինքնատիպ մեղադրական, թե իբր «սպեցիֆիկները» ցանկանում էին մարքսիզմի անվան տակ հայ բանվորներին կազմակերպել նեղ ազգայնական սկզբունքով, մեկուսացնել նրանց Հայաստանի և Անդրկովկասի պրոլետարական մասսաների հետ համատեղ պայքար մղելուց, հեռու պահել նրանց հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատների ինտերնացիոնալիզմի քաղաքականությունից¹:

¹ Դ. Գ. Վարդանյան, Հայ-բուրժուա-ազգայնական կուսակցությունների դիրքորոշումը, Եր., 1975թ., էջ 61:

Չկապորման փուլում նորաստեղծ կուսակցությունը մտադիր էր զբաղվել հիմնականում գաղափարական, տեսական հարցերով, քանզի բանվոր դասակարգ հասկացությունը գործնականում գոյության իրավունք չէր, բայց դեռևս տեսական հիմնավորում չէր ստացել հայ իրականության մեջ: Նա ապրում էր սահմանային հասունացման շրջան: Գործը բարդանում էր նրանով, որ հայ բանվորության ճնշող մեծամասնությունը, հանգամանքների բերումով, կենտրոնացած էր ոչ թե բուն Հայաստանում, այլ Անդրկովկասի խոշոր արդյունաբերական կենտրոններում, ապրելով ու ճնշվելով այլ ազգի բանվորների հետ:

Սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական հայ կազմակերպության առջև ծառացած խնդիրներն ու նպատակները իրենց արտացոլումը գտան կազմակերպության ծրագրի և կանոնադրության մեջ: Այս փաստաթղթում նշվում էին նոր կազմակերպության գործունեության հիմնական ուղղությունները, նրա ստրատեգիան ու տակտիկան: Ասվածի վկայությունն է կազմակերպության «Ծրագրի» ներծական բաժինը¹, ուր փաստվում է. «Ընդունելով գիտական սոցիալիզմը այնպես, ինչպես եվրոպական ժողովուրդների սոցիալ-դեմոկրատական կազմակերպությունները/ գերմանական բանվորական կուսակցությունը/ - մենք ծրագրի մեջ կդնենք այն կետերը, որոնք ուղեցույց լինեին, մասնավոր՝ ներկայումս, հայ պրոլետարիատի համար»: Կազմակերպել հայ բանվորներին Կովկասում, ճանաչել նրանց կաիրքները, տալ նրանց ձեռքը այդ կարիքներին համապատասխան պահանջներ և ցույց տալ այն ուղին, որ հայ պրոլետարիատը պիտի անցնի, որպեսզի կարողանա իրագործել իր այդ պահանջները.- այն է սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական հայ կազմակերպության դերը և անելիքները»²:

Կազմակերպության ծրագրը և ՌԱԴԲԿ ծրագիրը համահունչ էին իրենց ոգով և նպատակներով: Երկու ծրագրերում էլ սոցիալ-դեմոկրատական կազմակերպություններին էր վերապահվում բավորության կազմակերպման ու դաստիարակման դերը: Հետագայում դրսևորվեցին տարբերություններ և հակադրություններ ազգային և հողային հարցերում:

Իրենց գաղափարները բանվորական լայն խավերին հասցնելու նպատակով կազմակերպությունը հիմնեց իր սեփական մամուլը ի դեմս «Սոցիալիստ»-ի, որը լույս տեսավ Բաքվում 1903 թվականին, հետագա տարիներին նրա հրատարակչությունը տեղափոխվեց Ժնև: Ռուսական առաջին հեղափոխության տարիներին, ժողովրդական լայն զանգվածները հայ իրականության մեջ դասակարգային շահերի ու պայքարի անհրաժեշտության բավարար գիտակցություն չունեին, ուստի սպեցիֆիկների հարկավոր էր ուղղություն տվող, կողմնորոշող ուժ: Այս գործում մեծ դեր էին տանում մարքսիստական ուղղվածության «Կյանք», «Գործ» շաբաթաթերթերի հրատարակումը Թիֆլիսում: Մասսաների հետ կապը չկտրվեց նաև հեղափոխության պարտությունից հետո: Ստոլիպինյան ռեակցիայի տարիներին կազմակերպությունը լույս ընծայեց «Նոր կյանք» երկշաբաթաթերթը:

Այս իրավիճակում կենսական անհրաժեշտություն էր դառնում զանգվածների մեջ տարվող բացատրական աշխատանքն այն ուղղությամբ, որ սոցիալ-դեմոկրատիայի ուսմունքը, երբեք չի ոտնահարում ազգային ազատագրության իրավունքները և ձգտումները, այլ ընդհակառակը, դրանց իրականացման համար մղում է ավելի կազմակերպված ու հետևողական պայքար: Բանվորական հայ

¹ Տես «Սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական հայ կազմակերպության ծրագրի նախագիծը», ԳԳ ՀԵԿԿԿԿ, ֆ. 1022, ց. 7, գ. 44, թ. 1-12:

² Նույն տեղում, էջ 1:

կազմակերպությունը հեղափոխության նախարակից սկսած իր առջև խնդիր էր դրել հայ բանվորությանը քաղաքականապես և գաղափարապես հասունացնելու և համառոտական հեղափոխական շարժմանը մասնակից դարձնելը: Այս նպատակին հասնելու ամենակարճ ճանապարհը՝ այն պարզ ճշմարտության ըմբռնումն էր և ընդունումը, որ թուրքական սուլթանիզմից բացի քանի կանգուն է ռուսական ցարիզմը, չի կարող իրականացնել հայերի ազատագրության և անկախության վերականգման բաղձալի հույսը:

«Դարասկզբին բոլոր հասարակական և քաղաքական կազմակերպությունների գործնական փորձաքարը հանդիսանում էր Արևմտյան Հայաստանի ազատագրության խնդիրը», գրում էր ժամանակի անվանի հասարակական-քաղաքական գործիչներից մեկը՝ Դավիթ Անանունը¹:

Գտնված էր շահերի համամասնության բանալին, ԱԴԲԿ-ը այս տեսանկյունից էլ կանխատեսում էր իր հետագա գործունեությունը: - «Հայ բանվոր դասակարգը ենթակա լինելով միապետությանը, ինչպես պրոլետարիատը ամուրջ Ռուսաստանում, պիտի ամենայն եռանդով գործակցի հեղափոխությանը»²:

Առաջին ռուսական հեղափոխությունը ոչ միայն խթան դարձավ ցարիզմի լծի տակ հեծող ժողովուրդների ազգային-ազատագրական պայքարի խորացման և իմաստավորման համար, այլև ստիպեց միապետությանը հրաժարվելու իր երբեմնի անսահմանափակ իշխանության ընծեռած հնարավորություններից: Ինքնակալական մեխանիզմը առաջին անգամ զգաց կործանման ռեալ վտանգը: հետևանքը դարձավ խուսափվումների և զիջումների խորամանկ քաղաքականություն: Շուտով ալեկոծ կայսրությունը ստանում է Ա. Վիտտեի հոկտեմբերի 17-ի «Մանիֆեստը»-ը որը հեղինակի իսկ կարծիքով, տվյալ իրադրության մեջ ինքնակալության պահպանման միակ միջոցը կարող էր դառնալ: Այս փաստաթղթի լույս աշխարհ գալու իրական և բուռն պատճառը՝ տատանվող միապետական կարգերի գոյությունն ու հոգևոր ճեղքարցնելն էր: Նրանում, ժողովրդին շնորհված «արտոնությունների» մեծ մասը այդպես էլ մնաց թղթի վրա: Սոցիալ-դեմոկրատական բոլոր կազմակերպությունները և հայկականը նույնպես, ճիշտ գնահատելով պահի քաղաքական կարևորությունը տվեց «Մանիֆեստի»-ի իրական գնահատականը: - «Ռուս բանվորների հարձակումը աշխարհի բերեց հոկտեմբերի 17-ի «Մանիֆեստը»-ը: Ցարը հարկադրված էր տալ այդ «պոչվոր սահմանադրությունը», բայց մենք պետք է իմանանք, որ չկա ժողովրդավարության մի դասկարգ, որ իրավունք ունենա պահանջելու սահմանադրության խոստումների կատարումը, որը կարող է մնալ, որպես մեռյալ տառ, չմայած կան շատ ուժեր, բայց կա մեկը, որ պատրաստ է իր ձեռքը ամեն ժամանակ վերցնել իշխանությունը, դա բանվորական խավն է, որի մասնակցությունը, ստեղծեց հոկտեմբերի 17-ը: Համառոտական պրոլետարիատը ըստ ամենայնի վերջ կտա բյուրոկրատական, ինքնակալական ռեժիմի գոյությանը և այսպիսով կապահովի բուրժուազիայի դասակարգային տիրապետությունը»³:

Հայ բանվորական կազմակերպության անդամներն ընդօրինակելով մենշևիկներին պաշտպանում էին բուրժուազիայի հեզեմոնիայի գաղափարը, քանզի համոզված էին, որ պրոլետարիատի հեզեմոն դերը կհեռացնի բուրժուա-

¹ Տե՛ս Անանուն, «Ռուսահայերի հասարակականգարգացումը», հ. 3, էջ 99-100:

² Տե՛ս «Սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական կազմակերպության «Ծրագրի» նախագիծ», 37 ՀԲԿ ՊԿԱ, ց. 7, գ. 44, ք. 7:

³ Նույն տեղում, էջ 12:

զիային հեղափոխությունից, որը բնականաբար շատ կթուլացներ հեղափոխության բափը: Կազմակերպության անդամները գտնում էին, որ պրոլետարիատի համար, հեղափոխության վերելքի շրջանում, ռեալ և գործուն դաշնակից կարող է դառնալ կաղեփական բուրժուազիան: Ի տարբերություն ՌՍԴԲԿ-ի հայ կազմակերպությունը գյուղացիությանը չէր համարում այնքան հեղափոխական, որ նրան դարասկզբի հեղափոխության մեջ վստահեր պրոլետարիատի դաշնակիցը լինել: Կազմակերպության օրգան «Չայն»-ում այս մոտեցումը պարզաբանվում էր հետևյալ կերպ. «Լենինը գրում է միշտ ընդդեմ բուրժուազիայի և կարծում է, որ դրանով կարող է գյուղացիությանը բերել պրոլետարիատի հեղափոխական գիտակցությանը, բայց ինչու է Լենինը ցանկանում տանել հեղափոխությունը մինչև ընդդեմ քաղաքային բուրժուազիայի, միթե գյուղացիությունը բուրժու է»¹:

Կազմակերպությունը ՌՍԴԲԿ-ի հետ համամիտ չէր նաև այն հարցում, ըստ որի բուրժուազիայի հեռացումն ու մեկուսացումը հիմնական նախապայման կստեղծեր հանպատրաստից սոցիալիստական հեղափոխությանը անցնելու համար: Ցավոք սրտի, նրանք չէին ուզում ընդունել, որ բացի բուրժուազիայի առկայությունից. «խոչընդոտող դերից», կային ուրիշ շատ արգելքներ սոցիալիստական հեղափոխությանը անմիջապես անցնելու ճանապարհին: Դրանիցի ամենաակարևորը կայանում էր Ռուսաստանի տնտեսական զարգացման հետամնացության, ֆեոդալիզմի և կապիտալիստական արտադրության յուրօրինակ միահյուսվածքի առկայությունն էր: Ինչպես կարծում էին նրանք, հասարակական և տնտեսական զարգացման այս մակարդակը չէր կարող պատվար դառնալ Ռուսաստանին նոր հասարակարգ մուտք գոծելու համար: Դայ կազմակերպության անդամները գտնում էին, որ պատմությունը պիտի զարգանա իր բնականոն ընթացքով՝ նախորդած փուլի տնտեսական ու քաղաքական բավարար հիմքի վրա: Հեղափոխության վերելքի շրջանում, կազմակերպության անդամները համամիտ չէին բոլշևիկյան տակտիկայի հետ, քանզի վերջիններս հեղափոխության հաղթանակը կապում էին զինված ապստամբության հետ: Կազմակերպության «Չայն» օրգանը այս կապակցությամբ գրում էր. «Լենինին թվում է, թե ռուսական հեղափոխությունը հաղթանակող կլինի այն ժամանակ, երբ նա կսկսվի զինված ապստամբությամբ: Նրան թվում էր, որ մնացած բոլոր ճանապարհները հեղափոխական չեն, և եթե հեղափոխությունը ընթանա, կանգ առնելով ներկայացուցչական հիմնարկների վրա դա արդեն կնշանակի հեղափոխության պարտությունը»²:

Սա բնավ էլ չէր նշանակում, որ սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական հայ կազմակերպությունը չէր ընդունում հեղափոխական ուղին, և կոչ էր անում պայքարել միայն ռեֆորմների համար, այն էլ կաղեփական բուրժուազիայի դեկավարության, /այս «մեղադրանքի» համար կազմակերպությունը հետագայում բազմիցս ենթարկվել է անարդարացի քննադատության/, այլ նրանք գտնում էին, որ այդօրինակ մեծ հեղափոխության տակտիկան ու ստրատեգիան պետք է լինեն ճկուն, բազմաբնույթ, նրանք պետք է ճիշտ տեղաբաշխել քաղաքական ուժերը ու ռեալ գնահատել նրանց հնարավորությունները կոնկրետ պատմական պահին, մեծ պայքարի ճանապարհին անհրաժեշտության դեպքում չխուսափել նույնիսկ հակառակորդի կողմից կատարված զիջումներից, որոնք վերջնարդյունքում կարող են ծառայեցնել հեղափոխության շահերին: Դրա ապացույցները տվեց հեղափոխության զարգացման ընթացքը: Երբ ցարիզմը տեսավ, որ «Մանիֆեստ»-ը

¹ «Չայն», N3, 1907:

² «Չայն», N.3, 1907թ.:

չկարողացավ արմատական բեկում մտցնել հեղափոխության ընթացքի մեջ և կործանման վտանգը մնում էր, նա զնաց մի նոր խոշոր զիջման՝ ի դեմս Պետական Դումայի, որպես օրենսդրական, խորհրդակցական, ներկայացուցչական հիմնարկի: Սոցիալ-դեմոկրատական հայ կազմակերպությունը ճիշտ կողմնորոշվեց այս նոր երևույթի նկատմամբ: Կազմակերպության կետրոնական կոմիտեն իր «Պետական Դումա» շրջաբերականում, ուղղված բանվորներին, գրում էր. «Հեղափոխական պրոլետարիատի վճռական հարվածների տակ, ցարիզմը կորվնջելով բոլոր իրավունքները հետագա գոյատևման համար, զրկվելով ներքին և արտաքին հիմքերից, քայքայվելով բարոյապես և ֆինանսապես, որպեսզի երկարաձգի իր գոյությունը, որի վախճանն անխուսափելի էր, հաղթանակած պրոլետարիատի ամրանալուց հետո որոշեց Պետական Դումայի տեսքով ինքնատիպ «նվեր» մատուցել:

1906թ. հրավիրվում է Ռուսաստանի բոլոր սոցիալ-դեմոկրատական կազմակերպությունների չորրորդ համագումարը, ուր պետք է միասնական տակտիկական գիծ մշակվեր Դումայի նկատմամբ: Հայ կազմակերպությունը ուշ է ստանում հրավիրագիրը, սակայն խորհրդաժողովի ավարտից հետո ծանոթանալով նրա ընդունած որոշումներին, հավանություն է տալիս նրանց և խնդրում է զետեղել իրենց ստորագրությունը այդ ծանուցման տակ¹:

Սակայն քաղաքական իրադրության հետագա ընթացքը ստիպեց հեղափոխական ուժերին այլ տեսանկյունից քննության առնել ստեղծված իրավիճակը: Հայ կազմակերպությունը բազմիցս անդրադառնալով Դումայի խնդրին, եկավ այն ճիշտ եզրակացության, որ մեխանիկական մերժումով կամ բոյկոտով չի կարելի հարված տալ ցարիզմի քաղաքականությանը, և եթե մասնակցություն չցուցաբերվի դումայի աշխատանքներին, ապա հնարավոր չի լինի պարզել նրա բուն էությունը: Դումայական տակտիկան պահանջում էր ավելի խելամիտ, կշռադատված մոտեցում: Եվ աստիճանաբար բացարձակ մերժման քաղաքականությունից անցում է կատարվում հակադիր գործելակերպի: 1906թ. նոյեմբերին տեղի ունեցավ կազմակերպության 13 անդամների խորհրդակցությունը կայանալիք Պ. Դումայի պատգամավորների ընտրություններին մասնակցելու նկատմամբ իրենց վերաբերմունքը մշակելու համար: Այստեղ մեկ անգամ ևս արձանագրվում է, որ սա ոչ թե կամովին զիջում է ցարի կողմից, այլ ելք է կառավարության համար իր համար ստեղծված անելանելի դրությունից դուրս գալու համար: Որ նա դիմել է հերթական ստոր ու խարդախ միջոցի, համոզվելու համար այն բանում. «Իբրև թե, այսուհետև ժողովրդի ձայնը պետք է լինի գերակշռողը» և նա չինովնիկներին առաջ մղելով Դուման սարքեց..., բայց նա հիասթափվեց, երբ տեսավ, որ իր աղվեսաբար շարժումները չկարողացան ժողովրդի ներկայացուցիչներին կասեցնել Դումայում անդամ լինելուց: Կայացվում է որոշում անպայման մասնակցել դումայական ընտրություններին, փաստարկները հետևյալն էին.

1/ Զգնալով, կամ չմասնակցելով Պ. Դուման կանցնի զուտ չինովնիկների ձեռքը, նրանք էլ իրենց նպատակներին հասնելու համար, տեղն ու տեղը կխեղդեն հակաբյուրոկրատական շարժումները:

¹ *Տես նույն տեղում, ֆ. 8, գ. 29, ք. 1-2*; «Свершение СДРАО об итогах межпартийного совещания с демократических партий и организаций о выработке единой тактики по отношению к Гос. Думе»:

2/ զնալ ու որոշ չափով կամ կարելիի չափով բանվորության դրությունը ներկայացնել, բողոքել, աշխատել ձայներ ունենալ և բանվորության շահերը պաշտպանել:

3/ զնալ, դա հավատացած ենք, որ զնալով մեծ տուժումների, խոչընդոտների էինք ենթարկվելու. այդ բռնազրոսիկ վերաբերմունքը միայն բանվորության սրտի մեջ վառ կպահի հեղափոխության կամքը. այդ կախաղաններն ու դիկտատորները միայն կավելացնեն բանվորության շահերին զուտ կողմնակից ճնշումները: Որքան ձայների մեծամասնություն, բազմություն, այնքան աջակողմյանները կթուլանան, վերջում շահողը բանվորությունը կլինի»¹:

Կազմակերպությունն այս տեսակետը պաշտպանեց նաև իր առաջին համագումարում, որը կայացավ 1907թ. սեպտեմբերին, որը այս հարցի ըննարկումից հետո կայացրեց որոշում. «Շոշափելով Պետական Դումային մասնակցելու խնդիրը եկավ բուռն մասնակցություն ցույց տալու եզրակացության»²:

Պետական Դումայի հարցում կազմակերպությունը հետևողականորեն կանգնած է մենշևիկյան տակտիկական դիրքերում:

Սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական հայ կազմակերպությունը ռուսական հեղափոխության հաղթանակի հետ կապում էր հեռու զնացող նպատակներ, ընդհուպ մինչև անկախության և պետականության վերականգնում, հայ ժողովրդին նվիրական իդծերի իրականացում:

Սակայն ուժերի հարաբերակցության ու փոփոխման, ցարիզմի վարած քաղաքականության հետևանքով, դարասկզբի առաջին բուրժուա-դեմոկրատական հեղափոխությունը պարտվեց, ի թեևս դարձնելով հատկապես փոքր ազգերի հույսերը:

ՍԴԲԿ բախտ էր վիճակվելու Հայաստանի խորհրդայնացումից հետո քաղաքական և կուսակցական որոշ գործիչների «թեթև ձեռքով. ստանալու զանազան պիտակներ ու անարդարացի մեղադրանքներ և մյուս ազգային կուսակցությունների հետ մեկտեղ ենթարկվելու անարդարացի բռնադատման ու պատմական մոռացության:

ՀՈՎԱԿԻՄ ԲՈՅԱԶՅԱՆ

ՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏՎԻՐԱԿԱՌԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱՎՈՐՈՒՄԸ

Արդուլ-Համիդի բռնակալական ռեժիմի տապալումը և 1876 թ.-ի Միդհատյան սահմանադրության վերահաստատումը ոչ մի էական փոփոխություն չմտցրեցին արևմտահայության դրության մեջ: Իշխանության զլուխ անցած երիտթուրքերը նրա նկատմամբ վարեցին էլ ավելի դաժան և քիրտ քաղաքականություն: Արևմտահայության հանդեպ կիրառվող բռնությունները, հալածանքները, նրանց հողերի բռնագրավումներն անասելի մեծ չափերի հասան: Կ.Պոլսի հայոց պատրիարք Հ.Արշարունին Թուրքիայի արդարադատության նախարարին

¹ *Տե՛ս ԴԴ ՀԵԿԺ ՊԿԱ, ք. 1022, ց. 7, գ. 31, էջ 1-2: /Решение совещания 13 членов СДРАО по вопросу по участию в выборах в Государственную Думу/:*

² *Նույն տեղում, գ. 43/Решение первого съезда СДРАО об отношении к Гос. Думе/:*